

1

1989

FOREIGN LANGUAGES
AT SCHOOL

LES LANGUES
ETRANGERES A L'ECOLE

FREMDSPRACHEN
IN DER SCHULE

ԱՅԵԹԱԳՈ
ԹԵՐՅՈ
ՆՅՈՒՅՆԱՑՈ

ზმნის პირის სტატუსი გერმანულში

მარინა ჯავა,

თბილისის ი. ჭავჭავაძის სახელობის უცხო ენათა

სახელშიფრ პედაგოგიური ინსტიტუტის

უკროსი მასწავლებელი

ზმნა და მისი გრამატიკული კატეგორიები უკვე დიდი ხანია როგორც საბჭოთა... ისე უცხო ლინგვისტო კურადღების ცენტრშია. ეს საბჭოთ გასაგებია და აისხება იმით, რომ მუჩაველების ნაწილთა შორის სწორ ზე ზმნა გამოირჩევა გრამატიკულ მნიშვნელობათა ყველაზე დიდი მრავალფეროვნებით. იგი ძირითადი და ერთ-ერთი ყველაზე კრიტიკული მეზობელების ნაწილია ენაში. სწორედ ზმნა არის ის დერძი. ის სტრუქტურული ცენტრი, რომელიც წინადადებას აფინირებს.

ზმნის სისტემაში ცენტრალურ როლს ასრულებს პირის კატეგორია. რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული კატეგორიაა მსოფლიოს ხალხთა ენებში. ეს მრავალ ლინგვისტს აძლევს საშუალებას. ილაპარაკოს მოცემული კატეგორიის უნივერსალობაზე.

ზმნის პირი განიხილება როგორც კატეგორია, რომელიც შეესაბამება ობიექტურ რეალობას. აისახება მოლაპარაკის ცნობიერებაში და ენის საშუალებით მიაწერს ამა თუ იმ მოქმედებას, მდგომარეობას, თვისებას, მიმართებას და ა. შ. შეესაბამის აგენტს. პაციენტს. თვისების მატარებელს და სხვა. ე. ი. გარდა ობიექტური მომენტისა. ზმნის პირის კატეგორია მჭიდროდაა დაკავშირებული კომუნიკაციის აქტთან. რაც იმით გამოიხაზება. რომ მოლაპარაკე მონაწილეობას დებულობს სუბიექტისადმი მოქმედების მიგუთვნების გამოხატვის პროცესში; პირის კატეგორია ამყარებს კავშირს ზმნა-შემასმენელსა და სახელად ან ნაცვალსახელურ ქვემდებარებს შორის, ანუ წარმოად-

გენს გრამატიკის იმ სფეროს, რომელშიც მჭიდროდაა გადახტათული მორფოლოგიისა და სინტაქსის ელემენტები (1,6).

უფრო ხშირად პირის კატეგორია რეალიზდება პირის ნაცვალსახელში. ამის შესაბამისად ზმის მიერ გამოხატული მოქმედება უკველთვის განუკუთვნება სამეტაფერო აქტის ერთ-ერთ მონაწილეს I ან II პირს, ან III პირს, რომელიც არ მოხატილეობს სამეტაფერო აქტში. I და II პირებს ჩვეულებრივ უპირისისირებენ ერთმანეთს როგორც შეტყობინების ავტორსა და აღრესატეს, ხოლო მათ ერთიანობაში III პირს, როგორც არამარკირებულს სამეტაფერო აქტში ადგილის მიხედვით, ასე რომ, პირის კატეგორიის პარადიგმის გრამეტიკაში სისტემა დაფუძნებულია ორ იერარქიულ ოპოზიციაზე:

ავტორი (I პირი)

მოხატილეობა სამეტაფერო
აქტში

ადრესატი (II პირი)

არ მოხატილეობა სამეტაფ-
ერო აქტში (III პირი)

ზმის 'გრამატიკული პირის ცნებითი კატეგორიის კერძო მნიშვნელობათა გამოხატვის მორფოლოგიური საშუალებებია ზმის პირის დაბოლოებანი, სწორედ ისინი ქმნიან ზმის პირის მორფოლოგიური კატეგორიის ბაზას, რომელიც, თვის მხრივ, ურთიერთოქმედებს ზმის სხვა კატეგორიებთან. გერმანულ ენაში გვაქს პირის დაბოლოების შემდეგი ინვენტარი: ერთი — პრეზენტის ინდიკატორის (-e, (e) st, -(e)t, -en, -(e)t, -en მეორე — პრეტერიტი ინდიკატორის (-o, -st, -o, -(e)n, -(e)t, -(e)n) და კონიუქტივის ფორმებისათვის (-, -e, e-st, -e, e- -n, -e-t, -e-n). ორივე ინვენტარის დაბოლოებანი უკრთხებიან (ზოგიერთი გამოხალისის გარდა) კველა ზმის ძლიერი ან სუსტი უდღების ტიპთან, მათი მიმართებისაგან დამოუკიდებლად. პირის ნაცვალსხელები კი წარმოადგენენ საკომუნიკაციო როლის გამოხატაც სპეციალიზებულ ლექსიკურ საშუალებებს, მათი პირველი უსტაცია განსაზღვრული პირის აღნიშვნა. ამგარად, ზმის პირის ნაცვალსხელთან ერთად წარმოადგენს სიტყვათა კლასს, რომლისთვისაც დამახასიათებელია პირის კატეგორია. კველა კაშაში, რომელშიც არის ზმის, უდღების ფორმები კლასიფირდებიან პირობას მათი მიმართების მიხედვით. ასე რომ, პირის ფორმების ჩამოთვლა წარმოადგენს საკუთრივ უდღებას. ზმიური და ნაცვალსხელური პირის ფორმები წარმოადგენენ დამოუკიდებელ, მაგრამ, ამასთანავე ურთიერთდაკვეშირებულ და ურთიერთმოქმედ გრამატიკულ კატეგორიებს. კველა ის აზრობრივი ელფერი, რომელიც დამახასიათებელია პირის ნაცვალსახელებისათვის, შეიძლება

გამოხატულ იქნას ზმის პირიანი ფორმებითაც და პირიქით. აკელა თავისებურება ზმის პირის ფორმების ხმარებისას ასევე გადმოიკრება პირის ნაცვალსახელის ხმარება ნორმას წარმოადგენს. ამიტომ პირის კატეგორიის მარკერი გერმანულ ენაში კომპლექსურია: ზმის ფლექსია + პირის ნაცვალსახელი (2.158). პირის კატეგორიის პარადიგმას გრამანულ ენაში შემდგენ ფორმები: 1. ich+Vf; 2. du+Vf; 3. er+Vf; 4. wir+Vf; 5. ihr+Vf; 6. sie+Vf; 7. Sie+Vf.

გარდა ამისა, ზმის პირის პარადიგმას შეიძლება მიუწოდოს კიდევ ორი ფორმა: man+Vf — განუსახლვრლპირიანი ფორმა, რომელიც აღნიშნავს ერთი ან რამდენიმე განუსახლვრლი პირის მოქმედებას და es (უბ.)+Vf — უპირო ფორმა, რომელიც აღნიშნავს ისეთ მოქმედებას. რომლის მატარებლივი ან წყარო უცნობია.

ich+Vf — არის მხოლობითი რიცხვის I პირი. რომელიც გამოხატავს მოლაპარაკის მოხატილ ფიბას მოქმედებაში და გამორიცხავს ადრესატის მოხატილეობას. ე. ი. მისი ძირითადი მნიშვნელობა ავტორის, მოლაპარაკის მოქმედების აღნიშვნა. მისი სემაა: ..სამეტაფერო აქტის აღტორი“.

du+Vf — მხოლობითი რიცხვის მე-2 პირია, მისი ძირითადი მნიშვნელობა ადრესატის მოქმედების აღნიშვნა. მისი სემაა ..სამეტაფერო აქტის ადრესატი“.

wir+Vf — მრავლობითი რიცხვის I პირია. რომელიც გამოხატავს მოლაპარაკის მოქმედებას სხვა პირსა ან პირებთან ერთად. მაგრამ განსხვავებით მხ. რ. I პირისაგან. იგი არ გამორიცხავს ადრესატის მოხატილეობას.

wir- ich+du (Sie, ihr) — ინკლუზივია. ხოლო wir=ich+er (sie) მრ. რ. — ექსკლუზივი.

ihr+Vf — მრავლობითი რიცხვის მე-2 პირი გამოხატავს ადრესატის მოქმედებას სხვა პირსა ან პირებთან ერთად.

ihr=du+er (sie) მრ. რ.

ფორმა — Sie (ზრდ.)+Vf — ზრდილობიანი ფორმა და აქვთ სემები: „სამეტაფერო აქტის ადრესატი“. „პირთ სიმრავლე“. იგი სიხონიმურია du+Vf და ihr+Vf ფორმებისა.

er+Vf — მხოლობითი რიცხვის მე-3 პირი ბერი ნიშნით უპიროსპირდება I და II პირებს:

1. მე-3 პირს. I და II პირებისაგან განსხვავებით, არ უკერძოა გამოხატოს ავტორსა და ადრესატთან მიმართება.

2. არის ზმიერი. რომლებსაც აქვთ მხოლოდ მე-3 პირის ფორმა. მაგრამ არ არის ზმიერი, რომლებიც მხოლოდ I და II პირის ფორმებში გვხვდებოდნენ (ან ერთ-ერთ მათვანში).

3. მხოლოდ მხოლობითი რიცხვის მე-3 პირის ფორმას იყენება

მაშინ, როცა პირი არ არის მითითებული (უპირო კონსტრუქციებში).

მე-3 პირის ფორმის საერთო მნიშვნელობაა „ავტორისა და ადრესატის მოქმედების გამოხატვის შეუძლებლობა“, რომელიც რეალიზდება ორ ძირითად კვერძო მნიშვნელობაში: I. სუბიექტის მოქმედების აღნიშვნა (პირი ან საგანი); 2. სუბიექტის მოკლებული მოქმედების აღნიშვნა (უპირო ზმები).

ფორმა sie (მრ. რ.)+Vf — მრავლობითი რიცხვის მე-3 პირის, აღნიშვნაზე იმ პირთ მოქმედებებს. რომელიც არ განკუთვნებიან არც სამეტად და აქტის ავტორსა და არც ადრესატს. მას, გარდა პერსონალურისა, არაპერსონალური სემანტიკაც მოჰყოვება.

თუკი ფორმები ich, du, er, wir, ihr, sie, Sie (8) — გამოხატავენ პირის გრამატიკულ განსაზღვრულობას, ხოლო ფორმა es (უპ.)+Vf — გამოხატავს პირის აბსოლუტურ განუსაზღვრელობას, რომელიც პირის გამორიცხავის მიდის. ფორმას man+Vf — აქვს შეუდღეული მდგრამარეობა ამ ორ თაოზიციის შორის: პირიანობასა და უპირობას შორის. „განუსაზღვრელ პირიანი და განზოგადობულიანი ფორმები წარმოადგენენ პირის დაკარგვისა ან დაჩრდილვის გარდამაცალ საფეხურს“ (3,103).

ნაცვალსახელებს ich, wir აქვთ სემა „სამეტადული აქტის ავტორი“, ფორმას man+Vf შეიძლება პქონდეს ან არ პქონდეს აღნიშნული სემა. ფორმები du, er, sie, ihr, Sie (8), es (უპ.) — გამორიცხავენ აღნიშნულ სემას. ფორმები du, ihr, Sie (8) — გამოხატავენ სემას „სამეტადული აქტის ადრესატი“. ხოლო ფორმები ich, er, sie (მრ. რ.), es (უპ.) — გამორიცხავენ აღნიშნულ სემას; ფორმებს wir, man შეიძლება პქონდეთ ან არ პქონდეთ აღნიშნული სემა. ფორმებს er, sie (მრ. რ.) აქვთ სემა „მე-3 პირის მონაწილეობა“, ფორმებს wir, ihr, man შეიძლება პქონდეთ აღნიშნული სემა. ფორმები ich, du, Sie (8), es (უპ.) — გამორიცხავენ აღნიშნულ სემას. სემა „ადამიანი“ აქვთ ფორმებს ich, du, wir, ihr, Sie (8), man; ფორმებს er, sie (მრ. რ.) — ასევე შეიძლება პქონდეთ აღნიშნული სემა. ფორმა es (უპ.)+Vf — კი გამორიცხავს აღნიშნულ სემას. სემას „პირის განუსაზღვრელობა“ ქმნის ფორმა man+Vf; ფორმები ich, du, er, wir, ihr, sie (მრ. რ.) — გამორიცხავს აღნიშნულ სემას. რადგან აღნიშნავენ პირის განსაზღვრულობას, ხოლო ფორმა es (უპ.) — აღნიშნავს აბსოლუტურ განუსაზღვრელობას. რომელიც სავსებით გამორიცხავს პირს.

„მხოლობითობის“ სემის მიხედვით გამოყოფიან ფორმები ich, du, er, ხოლო ფორმებით wir, ihr, sie (მრ. რ.) აღინიშნება სემა „პირთა სიმრავლე“. ფორმებს man, Sie შეიძლება პქონდეს ორიეგ სემა. ფორმა es (უპ.)+Vf — არ იძლევა ინფორმაციას რიცხვის შესახებ, ამიტომ იგი გამორიცხავს ორიეგ სემას.

I და II პირის ნაცვალსახელებს შეუძლიათ შეცვალონ არსებითი სახელები სამეტყველო აქტში, რადგან მათ, ისევე როგორც სხვა ნაცვალსახელებს, სუბსტიტუციის ფუნქციი აქვთ. მაგრამ, რაკიდა ისინი ყოველთვის მიუთითებენ სამეტყველო აქტს ავტორსა და ადრესატზე. მათ შეუძლიათ შეცვალონ მხოლოდ ანგრძოლიმული ვალის არსებითი სახელები¹. I და II პირი არ საჭიროებს სუბიექტის კონკრეტიზაციას, რადგან აღნიშნაური რა ავტორისა და ადრესატის მოქმედებებს ან მდგრამართობებს. ისინი საკუთრივ პირებს წარმოადგნენ მაშინ, როცა მე-3 პირში ხდება დაპირისპირება — პირი — არაპირი. ე. ი. მე-3 პირი საჭიროებს სუბიექტის კონკრეტიზაციას. მე-3 პირი კორელაციურ მიმართებაშია I და II პირებთან და ისინი ერთად ქმნიან პირის კატეგორიის პარადიგმას — მხოლოდ მაშინ, როცა მოქმედების მატარმობებლი პირია (ადამიანი) (4, 17).

მე-3 პირის გამოყენების სფერო გაცილებით უფრო ფართო. ვიდრე I და II პირისა და გარდა პირის მნიშვნელობისა. მას აქვს არაპირის მნიშვნელობაც. როცა მოქმედების სუბიექტი ადამიანი არ არის. ზმინის შეთანხმება კი არა — პირთან იძლევა ყოველთვის მე-3 პირის ფორმას. რომელიც გამორიცხულია I და II პირთა კორელაციიდან. ზმები. რომლებიც თავიანთი მნიშვნელობით დაკავშირდება არიან არა — პირთან. წარმოადგენერ ერთპირიან ზმებს მორფოლოგიურ პლანში. ეს ისეთი ზმებია. რომლებიც აღნიშნულ მოქმედებებს არა ადამიანთა მოღვაწეობის სფეროდან. ასე რომ. მე-3 პირს პერსონალურთან ერთად არაბრსონალური სემანტიკაც მოეპოვება.

I და II პირი: როგორც ზემოთ აღნიშნებო, სუბიექტური პირებია, ისინი წარმოადგენერ სამეტყველო აქტის ობლიგატორულ წევრებს და ყოველთვის ინდივიდუალურ და უნიკალური არიან. ხოლო მე-3 პირი არის პირი, რომელზეც ლაბარაკობებს და რომელიც არ მონაწილეობს სამეტყველო აქტში. იგი პირის კატეგორიის არამარკირებული წევრია და ამიტომ თავისი მნიშვნელობის მოცულობით მეტია. კიდევ მარკირებული I და II პირი. ზოგიერთი ლინგვისტი მას „არაპირს“ უწოდებს. ბენცენისტის აზრით. „მე-3 პირი არ არის „პირი“. ეს არის სწორედ ზმური ფორმა, რომლის ფუნქციი ისაა. რომ აღნიშნოს არა-პირი“ (5, 262).

მაგრამ, ჩერენი აზრით. არის იმის საჭმაო საფუძველი. რომ მე-3 პირის ნაცვალსახელი ჩავრთოთ პირის ნაცვალსახელთა რიცხვში. ეს შეიძლება შემდგრანირდებოდეს: ჩერენი საძყაროს აღმის ანგრძოლებულ რელობის შედეგის უმრავლესობა ისეთ მოქმედებებსა და მდგრამართობებს აღნიშნავს. რომელთა მატარებლი.

¹ ეს ტრამინი ნახესხებია ბ. აბრამოვის საგანციფაზო დისტაციიდან: «Синтаксические потенции глагола (опыт синтаксического описания глаголов современного немецкого языка как системы)». АКД, М., 1968 г.

5. „ეცხოური ენები სკოლაში“ № 1

უპირველ ყოვლისა, ადამიანია. ამის შედეგად ზმნების სემანტიკური შერჩევითობა გრამატიკული სუბიექტის პოზიციის მხრივ გულისხმობს მათ შევსებას ანტროპონიმებით. ამიტომ ამ პოზიციაში მე-3 პირის ნაცვალსახელის ხმარება მიმართულია, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანისაკენ, ე. ი. მე-3 პირის ნაცვალსახელები პირდაპირი მნიშვნელობით ხმარებისას უფრო ხშირად მიმართულია ადამიანისა, ვიდრე უსულო საგნის ან აბსტრაქტული ცნებისაკენ (6, 14).

შეოღვევით იმ ფაქტის გამო, რომ ბეჭრ ენაში მე-3 პირი იქმნება არა იმ პრინციპით, როგორც I და II პირები, არ შეიძლება ითქვას, რომ „მე-3 პირი არ არის პირი“, რადგან საკუთარი თავის აღქმა შეიძლება არა მარტო „მე-შენ“ ოპოზიციაში, არამედ ისეთ ოპოზიციაშიც, როგორიცაა „მე-ჩე“. მე-3 პირის ფორმა აუცილებელი ნაწილია მონოლოგური მეტყველებისა, რომელიც ისეთივე ძველია, როგორც დიალოგი (7, 70). ამგვარად, იმის ყველა საფუძველი გვაქვს, რომ მე-3 პირის ნაცვალსახელები ფუნქციური ოვალსახრისით. უწინარეს ყოვლისა, პირის ნაცვალსახელებად ჩავთვალით.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას: ზმნის პირის კატეგორია — ეს არის სამწევრიანი პარადიგმა, რომელიც მოიცავს ურთიერთსა-ვარაუდო „მე, შენ, ის“ პოზიციებს.

გამოშვებული ლიტერატურა:

1. **Бабалян И. Н.** — Категория лица глагола в современном русском языке, АКД, М., 1953.
2. **Гухман М. М.** — «Грамматическая категория и структура парадигм» в кн.: Исследования по общей теории грамматики. М., 1968.
3. **Галкина-Федорук Е. М.** — Безличные предложения в современном русском языке. М., МГУ, 1958.
4. **Салищев В. А.** — Глаголы неполной парадигмы в современном немецком языке. АКД, М., 1973.
5. **Бенвенист Э.** — Общая лингвистика. М., 1974.
6. **Абрамов Б. А.** — Понятийная категория коммуникативных ролей (грамматических лиц). ИЯШ, № 6, 1986.
7. **Тарланов З. Н.** — Глаголы с неполной личной парадигмой в русском языке. ВЯ, № 1, 1979.
8. **ლ. ჯაჭაბეგი** — თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1977.
9. **ა. შანიძე** — ქართული ენის გრამატიკა. ნაწ. II, თბ., 1960.